

Građanska kompetencija u nastavi - eksperimentalna nastava u Republici Hrvatskoj i iskustva nastavnika

---

Martinović, Diana

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:158120>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-15**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

GRAĐANSKA KOMPETENCIJA U NASTAVI – EKSPERIMENTALNA NASTAVA
U REPUBLICI HRVATSKOJ I ISKUSTVA NASTAVNIKA

Diplomski rad

Diana Martinović

Mentor: dr. sc. Zvonimir Bošnjak, pred.

Zagreb, veljača, 2023

Sadržaj

Sažetak

1. Uvod	1
2. Teorijska polazišta	2
2.1. Određenje građanske kompetencije	2
2.2. Građanski odgoj i obrazovanje i suradnička nastava	3
2.3. Građanska kompetencija, nastava orijentirana na djelovanje i „Projekt Građanin“ .	5
2.4. ICCS komparativno istraživanje, primjer Engleske i istraživanje građanske kompetencije u srednjim školama u RH	6
3. Iskustva nastavnika u projektu „Aktivne metode za građanski odgoj i obrazovanje“	9
3.1. Analiza evaluacija projekta i njezini rezultati	9
3.2. Primjeri uočenih postignuća.....	11
3.3. Dramske metode korištene u nastavi iz projekta	18
3.4. Odgovori na 6.,7. i 8. pitanje prema završnim evaluacijama nastavnika	19
4. Suradničko učenje i metode za aktivno građanstvo	21
5. Suvremeni oblici razvijanja građanske kompetencije koji su bliski dramskim metodama	23
5.1. Metoda za učenje o demokraciji u GOO – simulacija suđenja	23
5.2. Medijacija.....	24
5. Zaključak	26

Sažetak

Građanska kompetencija u nastavi – eksperimentalna nastava u Republici Hrvatskoj i iskustva nastavnika

Ovaj rad se bavi građanskim odgojem i obrazovanjem u školama, razvojem građanske kompetencije učenika i potrebom za edukacijom nastavnika. Građanska kompetencija obuhvaća društvenu solidarnost, toleranciju, empatiju i asertivnost. Također uključuje znanje, vještine, stavove i ponašanja koje učenici stječu u nastavi. Analiza evaluacija učitelja koji su sudjelovali u projektu „Aktivne metode za građanski odgoj i obrazovanje“ koji je proveden 2015./2016. godine je predstavljena u radu. Projekt je proveo Hrvatski centar za dramski odgoj i cilj mu je bio uvođenje građanskog odgoja i obrazovanja kao obaveznog predmeta u škole. Analiza ishoda prikazana u ovom radu je rezultat pozitivnog iskustva nastavnika. U RH, škole i organizacije civilnog društva su utjecale na pristanak Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta na uvođenje građanskog odgoja i obrazovanja kao izbornog predmeta u nekim gradovima kao i edukaciju nastavnika.

Abstract

Civic competence in education: experimental classes in the Republic of Croatia and teachers' experiences

This thesis deals with civic education in schools, the development of civic competence of students and the need for teacher's training. Civic competence comprises social solidarity, tolerance, empathy and assertiveness. It also includes civic knowledge, skills, attitudes and behaviour which the students gain through education. The analysis of teacher's evaluation of the project "Active learning techniques in civic education" which took place in 2015/2016 is presented in this thesis. This project was carried out by the Croatian centre for drama education and it aims at implementation of civic education as a regular subject in schools. Outcome analysis based on positive experiences of teachers is shown in this thesis. In Croatia, schools and civil society organisations have influenced the implementation of civic education as an optional subject with the permission of the Ministry of science, education and sports as well as teachers' training.

1. Uvod

Građanskim odgojem i obrazovanjem stječe se građanska kompetencija. Od antičke Grčke i početaka demokracije do danas nije bilo važnijih pitanja od onih poput kako komunicirati, kako se pripremiti za život na radnom mjestu, na koji način shvatiti pripadnike drugih kultura, osposobiti građane za život u političkom okruženju. U ovom radu bavimo se uključivanjem građanskog odgoja i obrazovanja u redovitu nastavu osnovnoškolskog i srednjoškolskog sustava s ciljem razvoja građanske kompetencije imajući u vidu korištenje specifičnih sadržaja, metoda (pristupa) i tehnika (postupaka) u nastavi. Naravno, usklađeno s kurikulumom građanskog odgoja i obrazovanja kao međupredmetne teme.

U ovom radu cilj je opisati i analizirati aktivnosti i preporuke nastavnika povezane s njihovim sudjelovanjem u projektu „Aktivne metode za građanski odgoj i obrazovanje“ koji je proveo Hrvatski centar za dramski odgoj u školskoj godini 2015./2016. Također, važno je spomenuti i ICCS komparativni istraživački program iz 2016. godine. Ovi projekti imali su utjecaja na hipotezu da je potrebno razvijati građansku kompetenciju putem građanskog odgoja i obrazovanja, i da nastavnici imaju ulogu u razvijanju građanske kompetencije u nastavi izborom odgovarajućih metoda i tehnika. U drugom poglavlju definiramo građansku kompetenciju i vještine potrebne za život u demokraciji, govorimo o nastavi orijentiranoj na djelovanje i „Projektu Građanin“. Iskustva nastavnika u projektu „Aktivne metode za građanski odgoj i obrazovanje“ su predstavljena u trećem poglavlju. U četvrtom poglavlju ističemo značaj suradničkog učenja i metode za aktivno građanstvo (Forum kazalište). U petom poglavlju govorimo o razvijanju građanske kompetencije unutar pravne države korištenjem metoda simulacija suđenja i medijacije.

Nadamo se da će ovaj rad doprinijeti prepoznavanju važnosti edukacije nastavnika o aktivnim metodama za obradu tema iz predmeta Građanski odgoj i obrazovanje.

2. Teorijska polazišta

2.1. Određenje građanske kompetencije

Pojam kompetencija često se pojavljuje u kontekstu obrazovanja, formalnog i neformalnog. Najčešći je i u svijetu rada tijekom kojeg se stječu određene kompetencije. Obrazovanje temeljeno na kompetencijama je uvjet za aktivan život u zajednici. Građanska kompetencija definirana je u Odluci o donošenju kurikulumu za međupredmetnu temu Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj. „Stjecanjem građanske kompetencije, koja uključuje građansko znanje, vještine i stavove, učenici se osposobljavaju za uspješno sudjelovanje u životu demokratske zajednice.“ (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019.)

U kurikulumu se nalaze svrha i opis građanskog odgoja i obrazovanja „Građanski odgoj i obrazovanje obuhvaća znanja o ljudskim pravima, obilježjima demokratske zajednice i političkim sustavima. Vještine, na razvoj kojih je građanski odgoj ponajviše usmjeren, su kritičko mišljenje na etičkim načelima i komunikacijske vještine potrebne za društveno i političko sudjelovanje.“ (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019, 5)

Odgojno obrazovni ciljevi učenja i podučavanja građanskog odgoja i obrazovanja su: razvijati građansku kompetenciju, usvojiti znanja o ljudskim pravima, političkim konceptima, procesima i političkim sustavima, promicati vrijednosti ljudskih prava (ljudsko dostojanstvo, slobodu, ravnopravnost i solidarnost), demokratska načela u zajednici, razvijati kritičko mišljenje i komunikacijske vještine, u demokratskome školskom ozračju i široj demokratskoj zajednici razvijati Ustavom propisane temeljne vrijednosti. (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019, 7)

S obzirom na odgojno-obrazovne ciljeve građanskog odgoja i obrazovanja, potrebno je navesti koja znanja, vještine i stavovi stječu učenici odgojem i obrazovanjem za ljudska prava i koja je metoda najvažnija za građanski odgoj i obrazovanje. „Pedagozi koji podučavaju ljudska prava smatraju da je participacijska metoda najdjelotvorniji i najmoćniji put k razvijanju vještina, stavova i znanja kod djece i odraslih.“ (Beader, 2000, 8) Organizacija Amnesty International Hrvatska bavi se znanjem, vještinama i stavovima o ljudskim pravima „Vještine: Npr. slušanje drugih, provođenje etičkih analiza, suradnja, komuniciranje, rješavanje problema i propitivanje sadašnjeg stanja. Te vještine pomažu djeci: istraživati svijet koji ih okružuje, razumjeti da su ljudska prava put k poboljšanju njihovih života i života drugih ljudi, poduzimati akciju radi zaštite ljudskih prava. Znanje:

Npr. biti upoznat s postojanjem dokumenata o ljudskim pravima, znati koja prava oni sadržavaju te da su ta prava univerzalno primjenjiva za sva ljudska bića i neotuđiva. To također znači biti svjestan posljedica kršenja ljudskih prava. To znanje pomaže djeci da zaštite vlastita prava i prava drugih. Stavovi: Npr. ljudska prava su važna, dostojanstvo je urođeno svakom čovjeku, prava se moraju poštivati, suradnja je bolja od sukoba, odgovorni smo za svoje postupke te ako pokušamo, možemo poboljšati svijet u kojem živimo. Stavovi pomažu djeci da se razviju u etičkom smislu i pripremaju ih za pozitivno sudjelovanje u društvu."

Na primjeru odgoja i obrazovanja za ljudska prava možemo vidjeti što su znanja, vještine i stavovi i primijeniti ih i u nastavi građanskog odgoja i obrazovanja. Stjecanjem ovih znanja, vještina i stavova razvija se učenik kao građanin.

Međunarodne organizacije također potiču građanski odgoj i obrazovanje. Povelja Ujedinjenih naroda iz 1945. godine definira ljudska prava i uspostavlja ih kao osnovu za međunarodno pravo. Vijeće Europe je također govorilo o građanskom odgoju i obrazovanju. „2003. godine u Ateni europski ministri obrazovanja naglasili su ulogu interkulturalnog obrazovanja i važan doprinos Vijeća Europe u održavanju i razvoju jedinstva i raznolikosti europskih društava.“ (Neuner, 2012, 17) Također, važno je spomenuti i Europsku komisiju, koja promovira interkulturalna iskustva kao integralni dio inicijativa za mobilnost, kao ERASMUS program za sveučilišne studente. Također, 2008. je proglašena Europskom godinom interkulturalnog dijaloga.

2.2 Građanski odgoj i obrazovanje i suradnja

Cilj učenja o građanskom sudjelovanju je da učenici znaju „u čemu je važnost građanskog sudjelovanja, kako se informirati, koji su različiti načini sudjelovanja u civilnom društvu, kako sudjelovati u stranačkim aktivnostima, na koji način građani mogu utjecati na političke promjene, kako funkcionira lobiranje, zašto su se građani dužni odgovorno ponašati jedni prema drugima (McQuaid – Mason i drugi, 2001, 79)

U istom priručniku McQuaid i ostali kažu „Zahvaljujući informiranosti, građani mogu donositi kvalitetnije, promišljenije i bolje odluke.“ (McQuaid – Mason i drugi, 2001, 80) Također, oni navode koje vještine su potrebne za život u demokraciji. To su kritičko čitanje, aktivno slušanje i raspravljanje o temama. „Razlučivanje činjenica od stavova se najbolje vrši ako se tekstovi čitaju kritički, razmišljajući o odnosu činjenica i zaključaka koje je autor izveo iz njih.“ (McQuaid – Mason i drugi, 2001, 82) Aktivno slušanje je

također važno za građane u demokraciji. „Slušanje od njih zahtijeva aktivnu ulogu. Onaj koji sluša mora razumjeti, propitkivati i razmišljati o svemu što čuje. Tek tada je siguran da može donijeti odluku o nekom pitanju ili o njemu zauzeti stav.“ (McQuaid – Mason i drugi, 2001, 84)

Raspravljanje o temama je još jedna vještina za aktivno građanstvo. „Rasprava (ili debata) je sukob ideja. Kad saslušamo tuđe poglede i argumente i mi imamo koristi jer je osnovna korist rasprave razmjena ideja. Postoje različiti načini na koje ljudi mogu iznijeti svoje argumente, ali neka pravila rasprave su ista: svi sudionici trebaju imati priliku iznijeti svoj stav i u njega uvjeriti slušatelje. Onome tko bi bio ušutkan ili mu ne bi bilo dopušteno objasniti svoje poglede bila bi ograničena sloboda govora.“ (McQuaid – Mason i drugi, 2001, 84) Debata ima mnoge dobrobiti za učenike, pa se treba uvrstiti kao metoda koja se koristi u građanskom odgoju i obrazovanju. Edwards govori o dobrobitima kompetitivne debate. Prva dobrobit je „Natjecanje u debati učenje pretvara u igru.“ (Edwards, 2008, 10) Zatim se razvija kritičko mišljenje. Edwards kaže „Kritičko mišljenje odnosi se na sposobnost da dođemo do zaključaka putem sistematičnog i logičnog procesa.“ Također, debata ne govori učenicima što misliti „Kompetitivna debata ima drugačiji pristup: podučava učenike kako misliti“ (Edwards, 2008, 11); „Debata podučava učenike istraživačkim vještinama. (Edwards, 2008, 11) Istraživačke vještine su također potrebne svim mladim ljudima za razvoj građanske kompetencije. Osnaživanje je također važan aspekt razvoja u nastavi građanskog odgoja i obrazovanja. „Trening debate osnažuje – osnažuje žene, manjine u lošijoj poziciji i mlade ljude općenito.“ (Edwards, 2008, 12) Brojne su prednosti korištenja debate u nastavi za učenike, pa je jedna od njih i razvoj komunikacijskih kompetencija koje su povezane sa građanskom kompetencijom „Kompetitivna debata nudi razvoj brojnih komunikacijskih kompetencija. (Edwards, 2008, 13) Posljednja dobrobit debate je ono što slijedi nakon uspješne debate „Govornicima u debati će se često dati prilika da budu vođe“ (Edwards, 2008, 14) Sve navedene dobrobiti debate može se prepoznati korištenjem te metode. Može se dodati još neke, poput vježbanja aktivnog slušanja, traženja argumenata i vježbanje govorničkih vještina. Debata povezuje učenike i sa pravnom profesijom i vještinama pregovaranja.

2.3. Građanska kompetencija, nastava orijentirana na djelovanje i „Projekt građanin“

Pestalozzi je opisao podučavanje orijentirano na djelovanje. Takvo podučavanje se potiče i u RH. „U nastavi orijentiranoj na djelovanje učenik i nastavnik zajednički pokušavaju nešto učiniti, prakticirati, raditi uz aktiviranje što više osjetila, glave, osjećaja, ruku, nogu, očiju, ušiju, itd.” (Terhart, 2001, 185) “Nastava orijentirana na djelovanje iziskuje suradnju u zajedničkom djelovanju: obzirnost, ophođenje s nadmoći i suzdržanošću, dapače rješavanje sukoba, rad na odnosima, učenje međusobnoj komunikaciji preko zajedničke upućenosti na predmet. Uči se zajednički jedan od drugoga, interakcije se ne usmjeravaju isključivo samo s nastavnikove katedre. Proces suradnje je u određenim okolnostima podjednako važan kao i izrada nekog proizvoda! Socijalno učenje se ozbiljno shvaća, male skupine i partnerski rad su prijeko potrebni socijalni oblici u akcijskom učenju.”(Terhart, 2001, 186) U građanskom odgoju i obrazovanju se koriste različiti načini učenja. Ovakvi zahtjevi od nastave prisutni su u hrvatskom obrazovnom sustavu.

Osim međupredmetne nastave, postoji i „Projekt građanin“, koji je već dugo prisutan u školama. S pojavom tog programa pojavile su se i knjige o tom programu, pa tako i „Projekt Građanin“ iz 2006. godine „Projekt građanin učenike upoznaje i uvodi u metode i postupke koje vlast koristi u procesu upravljanja. Cilj programa je razvijati interes učenika za aktivno građanstvo i sudjelovanje u vlasti putem pružanja znanja i vještina potrebnih za učinkovito sudjelovanje, pružanja praktičnog iskustva oblikovanog tako da potiče osjećaj stručnosti i učinkovitosti, razvijanja svjesnosti o važnosti građanskog djelovanja. Vjerujemo da će ovaj program pridonijeti razvijanju znanja učenika, osnažiti njihove vještine i produbiti razumijevanje toga kako „ljudi“ – svi mi zajedno – možemo zajedničkim radom unaprijediti svoju zajednicu. (Fischer, Quigley, Stimmann Branson, Erickson, Smith, 2007, 7) Ciljevi projekta su zanimljivi svim nastavnicima koji podučavaju građanski odgoj i obrazovanje u školama, u osnovnom ili srednjem obrazovanju. Motivacija je najvažnija u nastavi orijentiranoj na učenika, a praktično iskustvo je način razvijanja motivacije. Ovi ciljevi se mogu postići ukoliko u zajednici postoji potpora za to. U RH postoje nastavnici koji znaju više o metodama korištenim u građanskom odgoju i obrazovanju. „Program je usmjeren na razvijanje javne politike koja se bavi određenim problemom u zajednici te, ukoliko učitelj i razred tako odluče, preporukama te politike nadležnim državnim tijelima. Stoga je važno da učenici razumiju

pojam javne politike.(Fischer, Quigley, Stimmann Branson, Erickson, Smith, 2007,7) Smotre sudionika na „Projekt Građanin“ pružaju mogućnost učenicima da se predstave javnosti i utječu na javne politike svojim prezentacijama o društvenim problemima.

2.4. ICCS komparativno istraživanje, primjer Engleske i istraživanje građanske kompetencije u srednjim školama u RH

Kerr objašnjava građanski odgoj u Engleskoj, što je prethodilo istraživanju ICCS u Engleskoj i koji su izazovi s kojima se Engleska suočava. Kerr kaže „Nužno je promatrati sudjelovanje Engleske i rezultate koji se bave učenicima, učiteljima i ravnateljima u Engleskoj unutar nacionalnog konteksta građanskog odgoja i obrazovanja i promjene obrazovnih politika. Povijesno gledano, nikad nije bilo eksplicitnog podučavanja građanskog odgoja i obrazovanja u školama ili volontiranja za mlade. Zapravo, građanski odgoj i obrazovanje nikad nisu bili dio formalnog kurikulumu u školama. Zbog toga nema okvira niti istraživačke baze na temelju koje se može razgovarati i donositi zaključke o učinkovitosti obrazovne politike i rada u školama. Međutim, dolazi do brze i povijesne promjene za građanski odgoj i obrazovanje tijekom posljednjih osam godina. Nakon 1997, građanski odgoj i obrazovanje prošao je kroz promjenu mjesta i svrhe u školama u Engleskoj.“(Kerr, 2005, 31) Pitanja koja su se pojavila nakon ICCS istraživanja u Engleskoj su postizanje dogovora o definiciji građanstva, razlika između namjera politike i stvarne prakse, dogovor o kurikulumu za građanstvo, ovladavanje nastavnika ciljevima pristupa podučavanja i učenja građanskog odgoja i obrazovanja, izazov dovoljne količine edukacija i sigurnosti u podučavanju učenika o osjetljivim i kontroverznim pitanjima kroz aktivne pristupe kao što su diskusija, debata i dramske metode, način obavljanja vrednovanja, izvješća i inspekcije, pomaganje školama da se uspješno bave dijelom građanskog odgoja i obrazovanja uključivanja u zajednicu, tako da budu akteri demokratskih zajednica u partnerstvu sa predstavnicima lokalnih zajednica. (Kerr, 2005, 40). Iz iskustva Engleske, može se puno toga primijeniti i u RH. Povijesno gledano, „Projekt Građanin“ je najvažniji za razvoj građanske kompetencije u hrvatskim školama. Međutim, važno je i međunarodno ispitivanje građanske kompetencije učenika, ICCS.

U RH provodilo se Međunarodno istraživanje građanskog odgoja i obrazovanja (eng. International Civic and Citizenship Education Study, ICCS) „Republika Hrvatska je 2016. godine u okviru svjetskog IAE – ina ICCS istraživanja prvi put provela istraživanje

o tome u kojoj je mjeri usvojena građanska kompetencija kod učenika koji završavaju osnovnu školu. ICCS obuhvaća ispitivanje znanja, stavova i angažiranosti učenika 8.razreda osnovne škole u kojemu su u ovom ciklusu sudjelovala 24 obrazovna sustava.“ (Elezović, Schulz i drugi, 2017, predgovor) Ovo istraživanje je značajno zbog kompariranja građanske kompetencije u svijetu i RH. Cilj ovog istraživanja je bio poboljšanje procesa učenja za sve. Istraživačka pitanja su „Kako se građanski odgoj i obrazovanje provodi u zemljama sudionicama?; Koji su opseg i razlika u građanskim znanjima učenika unutar i između zemalja sudionica?; Koji je opseg angažiranosti učenika u različitim sferama društva i koji se čimbenici unutar ili između zemalja odnose na njega?; Kakve stavove imaju učenici u zemljama sudionicama u vezi s važnim građanskim problemima u modernom društvu i koji čimbenici utječu na njihove razlike?; Kako su organizirane škole u zemljama sudionicama s obzirom na građanski odgoj i obrazovanje i koja je njihova povezanost s ishodima učenja?“ (Schulz, 2017;9) Istraživačka pitanja se odnose na građansku kompetenciju, dakle znanje, stavove i angažiranost učenika, zatim provođenje nastave građanskog odgoja i obrazovanja i povezanost s ishodima nastave građanskog odgoja i obrazovanja. Ovo istraživanje govori o važnosti konteksta građanskog odgoja i obrazovanja. Primjer konteksta šire zajednice „Kontekst šire zajednice sastoji se od dviju različitih razina: lokalna zajednica u kojoj se nalazi škola, kao i kućno i vršnjačko okruženje učenika, uklopljeno u šire kontekste. U okviru dosega ICCS istraživanja najvažnije su razine lokalne zajednice i nacionalnog konteksta“ (Schulz, 2017;41) Ovim komparativnim istraživanjem se naglašava povezanost škole sa lokalnom zajednicom.

Spajić – Vrkaš i Horvat u svom istraživanju kažu „Međunarodna i europska istraživanja prakse i postignuća građanskog odgoja i obrazovanja potvrđuju da zadnjih dvadesetak godina sve veći broj zemalja unosi promjene u svoje odgojno-obrazovne sustave kako bi škole pripremile učenike za ulogu aktivnih i odgovornih građana. Promjene su zamjetne u uvođenju novih ciljeva, sadržaja i metoda rada u formalne i neformalne sustave odgoja i obrazovanja, ali i u sve jasnijem prepoznavanju uloge koju demokratska školska kultura ima u promicanju participativnog i angažiranog građanstva. (Spajić-Vrkaš, Horvat, 2016, 143)“

Uvođenjem takvih promjena u RH učenici postaju produktivni građani demokratskog društva „Time akademsko postignuće učenika prestaje biti jedini pokazatelj kvalitete rada škole i postaje dio sustava podjednako važnih komponenti

kojima se u školi učenici pripremaju za život ne samo kao produktivni pojedinci nego i kao produktivni građani demokratskog i kulturno složenog društva“ (Spajić - Vrkaš, Horvat, 2016, 143)“ Rezultati istraživanja Spajić – Vrkaš i Horvat ukazuju na pitanja koja su bila prisutna u obrazovnom sustavu 2016. godine.

3. Iskustva nastavnika u projektu „Aktivne metode za građanski odgoj i obrazovanje“

Ovim radom smo htjeli prikazati razvoj građanske kompetencije učenika kao procesa koji pripada obrazovnom sustavu RH. Ona je potrebna kako bi se demokratski sustav mogao održati. Analizirali smo projekt „Aktivne metode za građanski odgoj i obrazovanje“ koji je proveo Hrvatski centar za dramski odgoj 2015./ 2016. godine uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta. Cilj projekta je bio pridonijeti edukaciji i senzibilizaciji učitelja i nastavnika za uporabu participativnih i dramskih metoda u nastavi građanskog odgoja i obrazovanja. Radionica je bila namijenjena djelatnicima osnovnih i srednjih škola, razrednicima, školskim pedagogima i psiholozima, razrednim i predmetnim učiteljima te drugim suradnicima u školama. Priručnik Odgoj za građanstvo, odgoj za život jedan je od ishoda projekta što ga je Hrvatski centar za dramski odgoj (HCDO) proveo na području šest županija, tijekom kojeg je realizirano 12 edukativnih te isto toliko evaluacijskih radionica, na kojima je ukupno sudjelovalo preko 220 sudionika, učitelja, nastavnika i stručnih suradnika osnovnih i srednjih škola.

U prvom dijelu projekta sudionici i sudionice sudjelovali su na jednodnevnim edukacijskim radionicama na kojima je predstavljeno niz dramsko - pedagoških metoda – igara, vježbi i tehnika – namijenjenih nastavi i obradi sadržaja građanskoga odgoja i obrazovanja. Uz praktičan rad i prateće metodičke listove sudionici su po završetku radionica dobili i odgovarajuće stručne priručnike za daljnju uporabu u svakodnevnoj školskoj praksi. U drugom dijelu projekta, dva do tri mjeseca kasnije, održane su evaluacijske radionice na kojima su sudionici i sudionice predstavili i podijelili svoja iskustva uporabe aktivnih metoda za obradu sadržaja Građanskoga odgoja i obrazovanja kao međupredmetnoga područja u različitim oblicima nastavnoga rada. (Hrvatski centar za dramski odgoj, 2017:10)

3.1. Analiza evaluacije projekta i njezini rezultati

Evaluacije koje su sudionici ispunili i koje su bile dio projekta Aktivne metode za građanski odgoj i obrazovanje analizirane su u ovom radu. List ocjene evaluacijskih radionica „Primjene dramskih metoda u obradi tema građanskog odgoja i obrazovanja“ sadržavao je osam pitanja. Prije odgovaranja na pitanja, nastavnici su dobili uputstvo da

odgovore iskreno i odgovorno ispune listić i iznesu svoje ocjene o radionici, jer će to voditeljima projekta pomoći u pripremi novih programa. Sudionici su zatim zaokružili rade li u osnovnoj školi ili srednjoj školi, je li se provodio eksperimentalni program GOO, svoje zanimanje (učitelj RN, predmetni učitelj, pedagog, psiholog, drugo) i napisali su dobnu skupinu kojoj predaju. Prvo pitanje je bilo o primjeni dramsko-pedagoških metoda u svom radu prije radionice „Aktivne metode za građanski odgoj i obrazovanje“. Drugo pitanje je „jeste li metode ponuđene na radionici i/ili u priručniku mogli primijeniti u obradi tema GOO-a s učenicima?“ Treće pitanje je „S kojim ste se poteškoćama susreli pri primjeni ponuđenih metoda za obradu tema GOO? Za ova tri pitanja odgovori su bili ponuđeni.

U četvrtom pitanju učitelji su ispunjavali tablicu i napisali koje su teme GOO-a radili, koje su metode primijenili i koja odgojno-obrazovna postignuća učenika su uočili. U petom pitanju učitelji su ocjenjivali ocjenama 1-5 pomaže li predložena metodika učinkovitijem podučavanju tema i sadržaja GOO? U šestom pitanju učitelji su iznosili svoje prijedloge o tome što je potrebno učiniti za njezino kvalitetnije uvođenje u nastavu i obradu tema GOO. Sedmo pitanje bavi se korisnošću provedene metodike i u drugim predmetima, odgojno-obrazovnim područjima i ciklusima i u kojima. Osmo pitanje je o korisnosti toga da učitelji i odgajatelji tijekom svog stručnog obrazovanja obavezno nauče i ovladaju participativnom i dramskom metodikom? Odgovori su da ili ne s napomenom da ukratko obrazlože odgovor. Sudionici su ispunili 81 upitnik. Nastavnici u razrednoj nastavi (27), nastavnici hrvatskog jezika (13), engleskog (1), njemačkog jezika (1), sociologije, etike, politike i gospodarstva (1), matematika (4), vjeronauk (2), povijesti (2), informatike (1), fizike (2), glazbene kulture (1), tjelesna i zdravstvena kultura (1), ekonomske skupine predmeta (1), zdravstvene njege (2), medicinska biokemija (1), hrvatski znakovni jezik (1), pedagog (3), socijalni pedagog (2), psiholog(1), knjižničar (1). Od ispunjenih upitnika, 47 ispitanika u potpunosti je ispunilo tablicu koja odgovara na pitanja koje su teme Građanskog odgoja i obrazovanja obradili u nastavi, koje su metode primijenili i koja su uočena odgojno obrazovna postignuća učenika. Analizom evaluacija pokazat ćemo kojim metodama u međupredmetnoj nastavi učenici stječu građansku kompetenciju koju čine znanje, vještine, stavovi i ponašanje u građanskom odgoju i obrazovanju.

3.2. Primjeri uočenih postignuća

Pedagozi iz tablice 1 pod brojevima 1 i 2 bavili su se temama „Poštujmo sebe i druge“ i „Izbjeglička kriza“. Primjenom dramskih metoda uočili su postignuća: Učenici znaju objasniti pojmove samopoštovanje, tolerancija, uvažavanje, bolje su se međusobno upoznali i shvatili da je svatko od nas jedinstven i vrijedan takav kakav jest. Metodom igre uloga i kipova učenici su se stavili u tuđe cipele i iskusili što znači biti izbjeglica. Pokazali su da su razvili građansku kompetenciju – empatiju, asertivnost, solidarnost.

Treći sudionik je učitelj razredne nastave. U predmetu priroda i društvo putem metode vođene mašte učenik aktivno sudjeluje u radu skupine, izvodi pokuse i izvještava o novim spoznajama. Politička dimenzija je obrađena metodom unutarnjeg monologa i vrućeg stolca na satu razredne zajednice. Postignuto je aktivno i odgovorno sudjelovanje u donošenju odluka i razvijanje građanske vrijednosti i stavova. Sljedeći, četvrti sudionik je učitelj razredne nastave. Radio je temu društvena solidarnost metodama stvaralačkog pripovijedanja, igre voćne salate i dramske improvizacije. Postignuće je da su učenici razumjeli da učenici sa posebnim potrebama imaju ista prava kao i svi drugi i razvili su osnovne tehnike timskog rada.

Predmetni učitelj matematike (broj 15) ističe gospodarsku dimenziju građanskog odgoja i obrazovanja. Uočena postignuća su da učenici znaju objasniti načine financijskog planiranja i racionalno upravljati novcem, odabrati što je bolje za njih, naučili su vještinu iznošenja pozitivnog mišljenja u komunikaciji, razlikuju poželjno od nepoželjnih oblika verbalne komunikacije, aktivnije slušaju i kontroliraju emocije. Koristili su kao metodu scenarij na karticama „Premotaj film“, igra uloga bankar + građanin (u paru), situacijske igre uz pomoć kartica. Nastavnik povijesti (16) se bavio temom „Židovi u Ivancu – holokaust“ Učenici su izdvojili bitne činjenice iz povijesnih izvora koje su preoblikovali u dramski izraz i prezentirali. Formulirali su kritički stav prema antisemitizmu i predrasudama. Građanska kompetencija se razvija zbog naglaska na multikulturalizmu i toleranciji. Učitelj glazbene kulture (18) na temu romska glazba postigao je poticanje suradnje, tolerancije, poštovanja, prihvaćanja različitosti metodama vođenje slijepca, zamrznute slike, vrući stolac, unutarnji monolog. Učitelj hrvatskog jezika (21) u projektu „Tjedan dana bez ekrana“ metodama TV reportaže prema zadanoj priči, unutarnji monolog, intervju, smišljanje reklama za beskorisne proizvode i teme za sapunicu koja se scenski uprizori postigli su prepoznavanje rizične situacije po vlastitu

sigurnost, zamke na internetu i razvijanje kritičkog mišljenja o medijima i stvarima koje se nude na TV, internetu i mirno rješavanje sukoba.

Sudionici pod brojevima 33-38 su nastavnici u srednjoj školi. Njihove teme su tolerancija među spolovima, ravnopravnost spolova, vršnjačko nasilje, a nastavnici predaju hrvatski jezik, engleski jezik, sociologiju i politiku i gospodarstvo. Učenikova postignuća su da mogu argumentirano raspravljati, prezentirati, iskazati vlastiti vrijednosni sud, komparirati književno djelo i probleme slične tematike u svakidašnjici, ovladati vještinom javnog govorenja. Kod teme vršnjačko nasilje (35 i 36) učenici su razvili verbalnu i neverbalnu komunikaciju, vježbali pravni pristup, uočili svoja prava i prava drugih i predlagali rješenje problema. Nastavnik ekonomske skupine predmeta sa temom prodajni razgovor, metodom igranja uloga imao je ishod razvijanje pozitivnog dijaloga i uvažavanje tuđeg mišljenja. Evaluacije pokazuju da su značajne promjene uočene korištenjem dramskih metoda u nastavi, što je vidljivo u tablici 1.

Tablica 1 – Evaluacija projekta „Aktivne metode za građanski odgoj i obrazovanje“ provedenog 2015./2016. godine

		Tema GOO	Primijenjene metode (naziv igre, vježbe, tehnike)	Uočena odgojno-obrazovna postignuća učenika
1	pedagog	Poštujmo sebe i druge	Predstavljanje imenom i pokretom Moja omotnica Bingo Ljetna kiša	Učenici znaju objasniti pojmove samopoštovanje, tolerancija i uvažavanje Učenici su bolje upoznali sebe i prijatelje u razredu Učenici bolje prihvaćaju i razumiju sebe i druge Učenici shvaćaju da je svatko od nas jedinstven i vrijedan takav kakav jest
2	pedagog	Izbjeglička kriza	Ljetna kiša Kipovi Igra uloga	Učenici su se stavili u tuđe cipele i „iskusili“ što to znači biti izbjeglica
3	RN	Društvena dimenzija – PiD Uvjeti života Život biljke Politička dimenzija – SR Stvaranje demokratske razredne i školske zajednice	Vođena mašta Unutrašnji monolog, vrući stolac	Aktivno sudjeluje u radu skupine, suradničko učenje, razvija verbalne i neverbalne komunikacijske vještine, analizira i izvodi zaključke, izvodi pokuse. Izvještava o novim naučenim spoznajama Aktivno i odgovorno sudjelovanje u donošenju odluka i razvijanje građanske vrijednosti i stavova, imenovati najvažnije institucije lokalne i državne vlasti te opisati njihove ovlasti, razlikovati demokratske od nedemokratskih postupaka, objasniti funkciju civilnog društva i kako građani djeluju na vlast, jasno iznijeti svoje ideje i stajališta o ulozi građana
4	RN	Društvena solidarnost, timski rad	Pljesak, stvaralačko pripovijedanje, voćna salata, dramska improvizacija, unutarnji monolog	Učenik razumije da učenici s posebnim potrebama imaju ista prava kao i svi drugi Razvio je osnovne tehnike timskog rada Razmatra prihvatljiva i neprihvatljiva ponašanja
5	pedagog	Rješavanje vršnjačkog sukoba Aktivno slušanje	Pozdravljanje riječju i gestom Vodimo slijepca	Opuštanje učenika – spremni za daljnji rad Stvaranje povjerenja jedni za druge

6	RN	Rješavanje problema/ SR Radujte se narodi/GK Sličnosti i razlike/SR Učiti kako učiti/SR Zdravlje/PID Održivi razvoj i ja/SR Osobni i zavičajni identitet i međukulturni dijalog/SR Zanimanja ljudi/PID	Rukovanje Pozdravljanje riječima i gestom Vjetar puše Vodimo slijepca Pljesak Kipovi Ritam mašina Zamrznute slike Unutrašnji monolog Vrući stolac	Navode pravila ponašanja u školi Ističu važnost njegovanja tradicijskih pjesama Učenik opisuje načine na koje uči Razvijanje suradničkih odnosa Poštuju različitosti te ih prihvaćaju Vole i poštuju svoje tijelo te brinu o zdravlju Navodi svoj identitet i opisuje neka najvažnija obilježja Ističe važnost svih zanimanja
7	RN	Osobni identitet Kulturni identitet Osobni i socijalni razvoj	Zamrznute slike Improvizacije na temu Unutrašnji monolog Crtanje, slagalica, galerija, učitelj u ulozi, radio emisija, vrući stolac	Učenici aktivno sudjeluju u donošenju odluka Timski se razvijaju Direktnim uključivanjem razumiju da učenici s posebnim potrebama imaju ista prava Razumiju povijest (Odakle sam, tko su moji pretci)
8	RN	Razredna pravila Ponašanje u školi i odnosi među učenicima Rješavanje problema Dani kruha Naša prava i dužnosti Sličnosti i razlike Dijete i zdravlje Učiti kako učiti Osobni i zavičajni identitet Zanimanja ljudi Zajedništvo i prijateljstvo Zaštita i očuvanje okoliša Grad	Vjetar puše Zamrznuti prizor Unutarnji monolog U tuđoj ulozi Vrući stolac Grupiranje po kriteriju Kipovi Vodimo slijepca	Upoznavanje s dječjim pravima Prepoznavanje prava i odgovornosti i upoznavanje istih Opisivanje razreda kao zajednice učenika Aktivno sudjelovanje u donošenju odluka Aktivno sudjelovanje u izboru vodstva razreda Vještina pravilnog predstavljanja, pozdravljanja, oslovljavanja Razumije da učenici s posebnim potrebama imaju ista prava kao i svi drugi Nabraja kulturne razlike u razredu Razumije važnost osobne higijene Opisuje postupke za očuvanje prostora, okoliša Sudjeluje u akciji prikupljanja otpada (papir, plastični čepovi)
9	Predmetni učitelj – matematika i fizika	Tolerancija komunikacija	Improvizirani prizor Razgovor s likovima Ritam mašina	Prepoznavanje svojih jakih i slabih strana, verbalna i neverbalna komunikacija Aktivno slušanje „Ja“ poruke
10	RN	Društvena dimenzija povezana s ostalim dimenzijama Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama	Moje ime...ovo je moj (Verbalna komunikacija nespozum, kontrola emocija Vjetar puše za... Voćna salata (neverbalna komunikacija, vježba pamćenja) Ritam mašina Grupiranje po određenom kriteriju	Poštivanje posebnosti i različitosti Stvaranje pozitivnog ozračja Vježbanje koncentracije i zapažanja Osvijestiti što je zdrava prehrana Važnost čuvanja okoliša (Elektr. uređaji) Zdrava prehrana, piramida zdrave prehrane – usvajanje novog pojma
11	RN	Društvena dimenzija Ekološka dimenzija	Ja sam, a ovo je... Vjetar puše Voćna salata Ritam mašina	Poštivati različitosti Stvaranje pozitivnog ozračja Vježbati koncentraciju, zapažanje Učenici znaju što je zdrava prehrana

			Grupiranje po kriteriju	Uvažavaju važnost čuvanja okoliša, Važnost brige za kućanske uređaje
12	RN	Međukulturalna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama: Razvoj osobnog, zavičajnog, većinskog i manjinskog nacionalnog identiteta te hrvatskog domovinskog identiteta Društvena dimenzija povezana s ostalim dimenzijama: Društvene komunikacijske vještine	Ime uz pokret Vjetar puše za Zamrznuta slika + unutarnji monolog Ritam – mašina Dramatizacija prizora	Učenici uče predstavljanje, uočavaju važnost povezivanja i međusobne suradnje, uče slušati sugovornika, uče iznositi svoje misli i osjećaje, poštuju različitosti, pokušavaju dogovoriti miroljubivo rješavanje sukoba, uočavaju međusobne sličnosti i razlike
13	RN	Upravljanje emocijama i timski rad Gospodarstvo, poduzetnost Zaštita okoliša i održivi razvoj Osobni identitet, kulturni identitet	Unutrašnji monolog Zamrznuti prikaz – živa slika, pletemo mrežu Procesna drama Voditelj u ulozi Stvaralačko pripovijedanje Procesna drama, voditelj u ulozi Predmet govori Tko sam ja Unutarnji monolog Pantomima, vrući stolac	Razvija tehnike javnog nastupa Razvija osnovne tehnike timskog rada Razvija i primjenjuje poduzetnost Pokazuje odgovornost za svoj rad Pokazuje odgovornost za održavanje čistoće okoliša Sudjeluje u akcijama zaštite okoliša Opisuje i navodi svoj identitet Opisuje kulturne razlike
14	RN	Društvena dimenzija povezana s ostalim dimenzijama	Zamrznuta slika U tuđoj stolici Vrući stolac	Prepoznavanje značenja slobode govora Navođenje opravdanih ograničenja slobode govora Razlikovanje poželjnih od nepoželjnih načina komuniciranja u zajednici
15	Predmetni učitelj - matematika	Prevenција ovisnosti Dječja prava i obveze Jednostavni kamatni račun – gospodarska dimenzija Donošenje razrednih pravila, biranje predsjednika Društveno komunikacijske vještine	Zamrznuta slika – tko sam ja Igra uloga po scenariju sa karticama „Premotaj film“ Igra uloga – bankar + građanin (u paru) Igra uloga Predstavljanje kandidata i provedba izbora Vođenje dozivanjem Uzimanje narudžbi Dirigent Tko sam ja Skulpture u prostoru Situacijske igre uz pomoć kartica	Uoče neke uzroke i posljedice ovisnosti Uoče što su to prava ali i njihove obveze, razliku između onoga što su njihove želje a što potrebe Uočena postignuća su da učenici znaju objasniti načine financijskog planiranja i racionalno upravljati novcem, odabrati ono što je bolje za njih Znaju da imaju pravo birati, sudjelovati u donošenju pravila i dijeliti odgovornost za njihovo provođenje Naučili su vještinu iznošenja pozitivnog mišljenja u komunikaciji, prepoznaju kritičko mišljenje, razlikuju poželjno od nepoželjnih oblika verbalne komunikacije, aktivnije slušaju i kontroliraju emocije
16	Predmetni učitelj - povijest	Židovi u Ivancu - holokaust	Zamrznuti prizor Metoda unutarnjeg monologa Socijalno zainteresirani subjekt	Učenici će ustanoviti sličnosti i razlike svakodnevice Židova i ostalog stanovništva u međuratnom razdoblju. Izdvojiti će bitne činjenice iz povijesnog izvora koje će preoblikovati u dramski izraz kojim će prezentirati i zaključne radionice. Formulirati će negativni (kritički) stav prema antisemitizmu i predrasudama
17	Predmetni učitelj –	Koja su naša prava i kako ih štitimo u	Pozdravljanje rječju i gestom Vjetar puše za...	Učenik objašnjava zašto prava koja ima kao učenik jednako pripadaju svakome drugome

	hrvatski jezik	razredu, školi i društvu Upravljanje emocijama u suočavanju s provokacijama: razvoj otpornosti na provokacije	Taxi Izvođenje skečeva Zamrznuti prizor	učeniku bez obzira na spol, dob, nacionalnost ili vjersku pripadnost, sposobnosti i imovinsko stanje Učenik pokazuje otpornost na provokacije te društveno nepoželjno i rizično ponašanje
18	Predmetni učitelj – glazbena kultura	Prijateljstvo Romska glazba	Vođenje slijepca Zamrznute slike Vrući stolac Vennovi dijagrami Unutarnji monolog	Poticanje suradnje, tolerancije, poštovanja, prihvaćanje različitosti... Razumijevanje fizičke, emocionalne, intelektualne, estetske, socijalne, religiozne dimenzije, tolerancija na različitost
19	RN	Sortiranje otpada – ekološka dimenzija Ljudsko pravna dimenzija – Upoznajmo jedni druge, opasnost medija	Kipovi, scenske igre, improvizacija na zadanu temu Pletemo mrežu Improvizacija na zadanu temu, vruća stolica	Nacionalno i odgovorno ponašanje prema prirodi Odgovornost za čistoću okoliša i osobno zdravlje Prihvaćanje različitosti Poštivati tuđe mišljenje i stavove
20	Predmetni učitelj – hrvatski jezik	Nastavni sadržaji iz Hrvatskog jezika	Riječ s pokretom Tropska kiša Dodavanje loptice Dramatizacija Zvučne improvizacije Učenici u ulozi	Lakše usvajanje znanja, međusobna komunikacija, uvažavanje tuđeg mišljenja, međusobna tolerancija
21	Predmetni učitelj – Hrvatski jezik	Projekt „Tjedan dana bez ekrana“ Ljudsko pravna dimenzija Društvena dimenzija	Zamrznuta/oživljena slika TV reportaža prema zadanoj priči Unutarnji monolog/ intervju Smišljanje reklama za beskorisne proizvode Smišljanje teme za sapunicu (scenski uprizoriti)	Mirno rješavanje sukoba Pravila grupnog rada, donošenja zaključaka Prepoznaje rizične situacije po vlastitu sigurnost, zamke na internetu Opisuju društvene komunikacijske vještine Razvijanje kritičkog mišljenja o medijima i stvarima koje nam se nude na TV, internetu
22	Predmetni učitelj – Hrvatski jezik	Ivana Brlić Mažuranić: Priče iz davnina, sat lektire Društvena dimenzija Ljudsko – pravna dimenzija	- Autobus - Vrući stolac - Zamrznuta slika - Unutarnji monolog/ intervju - Uživljavanje u lik/dramska improvizacija	Stvaranje dobrog raspoloženja Mirno rješavanje sukoba Tolerancija Suosjećanje prema starijima i potrebitima te starijima
23	Predmetni učitelj - vjeronauk	Suzbijanje ponižavajućeg i nepoštenog ponašanja	Zamrznute slike Vrući stolac	Učenici bolje shvaćaju posljedice i težinu ponižavajućeg i nepoštenog ponašanja, prepoznaju zašto je to neprihvatljivo ponašanje i slično
24	RN	Socijalne vještine	Ime u zraku Pantomima Improvizacija na temu Lik govori	Sloboda izražavanja Razvoj kreativnosti
25	RN	Ljudska prava	Igra: Zamjena mjesta Unutarnji govor Vruća stolica	Učenici su imali priliku izraziti svoje razmišljanje i osjećaje
26	Predmetni učitelj - povijest	Obrana vlastitog stava Sabor	Jednominutni govor	Učenik može argumentirano zastupati svoje mišljenje
27	Socijalni pedagog	Ljudsko pravna dimenzija Ravnopravnost u odnosu na dob i	Zamrznuta scena Vruća stolica Reportaža	Imenovali su problem Samostalno su iznosili prijedloge za postizanje ravnopravnosti, iznosili su poruke kojima promoviraju ravnopravnost

		spol te etničko – rasne, nacionalne i vjerske razlike		Predlagali su rješenja kojima se može osigurati ravnopravnost u društvu
28	RN	Komunikacijske vještine Ljudsko pravna dimenzija	Pantomima Vođenje mašte Stroj Vruća stolica	Razvijanje osnovne tehnike timskog rada Pojam identiteta Prihvatanje drugih učenika Razvijanje kulture govora i strpljivog slušanja drugoga
29	RN	Ljudsko pravna dimenzija: suzbijanje ponižavajućeg i nepoštenog ponašanja	Pantomima Monolog Zamrznute slike	Objašnjava postupke pravednog odlučivanja Zaključuje zašto je pridržavanje pravila važno za uspjeh svih
30	Predmetni učitelj - matematika	Ljudska prava i slobode	Zamrznuti prizori	Učenici mogu sagledati predstavljenu situaciju ili problem iz više kutova
31	RN	Zdrava prehrana Diskriminacija Stereotipi Financijska pismenost	Monolog Dijalog Intervju Zaleđene slike Vrući stolac	Pozitivan stav Aktivnost Veća uključenost Promjena ponašanje (+)
32	RN	Upravljanje osobnim financijama - novac	Improvizacija Zamrznute slike Monolog Dijalog pantomima	Razvijati sklonost prema odgovornom upravljanju novcem Racionalno trošiti i štedjeti novac
33	Srednja škola – hrvatski jezik	Tolerancija među spolovima i suzbijanje diskriminacije u društvu	m. vrućeg stolca Skala (dijagonala) Izvešće (prikaz)	Učenik će moći argumentirano raspravljati, prezentirati problematiku djela, iskazati vlastiti vrijednosni sud, komparirati književno djelo i probleme slične tematike u svakidašnjici Ovladati vještinom javnog govorenja
34	Hrvatski jezik – srednja škola	Ravnopravnost spolova Upravljanje emocijama i sukobima	Vrući stolac Skala procjene Vrući krumpir	Uočiti razliku među spolovima u 19. i 21. stoljeću na nekom literarnom predlošku
35	Engleski jezik – srednja škola	Vršnjačko nasilje/Različitosti Rodna i spolna ravnopravnost	Voćna salata Neverbalna komunikacija Vođa – vođeni – promatrač Zamrznute slike Izmijenjene slike Razredna dijagonala/tunel	Bolje razumijevanje odnosa Uočavanje problema i potencijalnih rješenja
36	Sociologija i PiG – srednja škola	Vršnjačko nasilje Ravnopravnost spolova Pravo na različitost demokracija	Voćna salata Neverbalna komunikacija Igranje uloga koje su opisane ili se improvizira (unošenje u lik druge osobe) Igranje uloge u sudnici	Učenici su: Razvili verbalnu i neverbalnu komunikaciju Vježbali pravni nastup Uočili svoja prava i prava drugih Uočavali probleme Predlagali rješenja problema Uočavali odnose
37	Ekonomsk a skupina predmeta – srednja škola	Prodajni razgovor Elemente prodajnog razgovora primijeniti u odglumljenim situacijama	Igra uloga Samovrednovanje	Izabrati ulogu Uvažavati tuđe mišljenje Razviti pozitivan dijalog Reagirati u kompleksnim situacijama
38	Engleski jezik –	Vršnjačko nasilje	Zaleđen prizor skala	Učenici su uočili koji su čimbenici i ljudi u njihovom okruženju mogući pomagači žrtvi vršnjačkog nasilja

	srednja škola			
39	RN	Društveno komunikacijske vještine	Djelomična procesna drama Ritam mašina Unutarnji monolog	Empatija, aktivnost
40	RN	Sukob, mirno rješavanje sukoba, nejednakost	Dramatizacija, Procesna drama	Usvajanje komunikacijskih postupaka, Jasno verbaliziranje problema i njegovo rješavanje
41	Predmetni učitelj - Hrvatski jezik	Ljudsko – pravna dimenzija: osnovne potrebe ljudskih bića, prava pripadaju svim ljudima Društvena dimenzija: upravljanje emocijama	Učitelj u ulozi Unutrašnji monolog Anđeo i vrag Vrući stolac Zaustavljene slike Rasprava Plakat	Socijalne vještine, Upravljanje emocijama, Osnovne potrebe čovjeka
42	Predmetni učitelj – hrvatski jezik	Ravnopravnost spolova Povijest borbe za ženska prava Mijenjanje položaja žena tijekom povijesti Pravo glasa žena	Vrući stolac Anđeo i vrag Čvor Kipovi Unutrašnji monolog Vježbe Improvizacija	Važnost ravnopravnosti među spolovima Uloga žene i muškaraca u društvu Važne čovjekove potrebe
43	Predmetni učitelj Vjeronauk	Ljudsko - pravna dimenzija (protiv totalitarizma) Međukulturalna dimenzija (dijalog kršćana i Židova)	Gordijski čvor, Kipovi Tajni kod, vrući stolac	Dostojanstvo jednako pripada svakom čovjeku Odnos hrvatske većinske kulture i manjina u RH
44	Hrvatski jezik	Društveno – politička Kulturološka Poduzetništvo	Otkrivanje tajnoga koda Dramske improvizacije Kipovi Vođena mašta Dramske improvizacije Učitelj u ulozi	Učenici su raspravljali o problemu, iznijeli stavove o odnosu prema društveno isključenim skupinama Sudjelovali su u timskom radu, socijalizirali se i timski radili Sudjelovanje u projektima, inovativnost, traženje rješenja
45	Hrvatski jezik	Ljudsko-pravna dimenzija – ravnopravnost spolova Društvena dimenzija – suradnja i grupni rad	Lektira – „Alkar“ – vrući stolac, zamrznuti kadar SR – kolumbijska hipnoza, gordijski čvor	Učenici obrazlažu zašto je ravnopravnost muškaraca i žena ključna za kvalitetnije odnose u društvu Objašnjava pravila grupnog rada, donosi zaključke o važnosti rada u grupi radi postizanja zajedničkih ciljeva
46	Hrvatski jezik	Tolerancija Poštivanje Dostojanstva svake osobe Komunikacijske vještine Položaj žene u društvu Tradicijske vrijednosti	Scenska improvizacija Zaleđene slike Vrući stolac Hodanje (igra povjerenja) Neverbalni govor Parlaonica Slobodna improvizacija Vođena improvizacija Igranje uloga Predstavljanje imenom i pokretom	Učenici su spremni doživjeti zadanu problematiku Rad u skupinama donosi dobre rezultate Timski rad je zahtjevna i poticajna aktivnost Rezultati rada i postignuti ciljevi su ostvareni Motiviranost i uspješnost rješavanja problema Evaluacija

		Dan planeta Zemlje		
47	Hrvatski jezik	Položaj čovjeka u društvu Tradicijske vrijednosti	Parlaonica Vođena improvizacija Parlaonica	Uvažavanje tuđih mišljenja Shvaćanje kulturne baštine i nacionalnog bića

3.3. Dramske metode korištene u nastavi iz projekta „Aktivne metode za građanski odgoj i obrazovanje“

Pedagozi su koristili metode predstavljanje imenom i pokretom, ljetna kiša, kipovi i igranje uloga. Predstavljanje imenom i pokretom pripada skupini igara upoznavanja i kontakta. „Sudionici stoje u krugu i predstavljaju se jedan po jedan imenom izvodeći ujedno neki pokret i gestu (poskok, okret, čučanj, itd.), čime izražajno pokazuju npr. kako se osjećaju ili što najviše vole raditi i sl.). Sudionici mogu dobiti i dodatni zadatak da uz pokret na početno slovo imena dodaju i neki pridjev kojim će se opisati“ (HCDO, 2017, 27)

Sljedeća metoda je ljetna kiša. Ljetna kiša jedna je od vježbi senzibilizacije. „Ova zvučna vježba, koja se još naziva i tropska kiša, izvodi se stojeći ili sjedeći u krugu. Zvuk i ugođaj ljetne kiše dočaravaju se pomoću četiri različita zvuka koji se jedan po jedan lančano prenose u krugu. Zvukovi se izvode unaprijed dogovorenim redosljedom. Pravila odvijanja vježbe i način proizvodnje zvukova voditelj pokazuje prije početka vježbe. Radi intenzivnijega doživljaja vježba se izvodi zatvorenih očiju, u tišini, bez razgovora i kretnji. Ne prekidajući tijek aktivnosti zvukovi se izvode ovim redom: 1. trljanje dlana o dlan, 2. pucketanje prstima, 2. naizmjenično tapšanje lijeve i desne natkoljenice, 4. toptanje nogama o pod.“ (HCDO, 2017, 31) Ova vježba je bazirana na aktivnom slušanju.

Metoda kipovi pripada skupini metoda „Postupci i tehnike poticanja osobne izražajnosti i scenskoga oblikovanja“. „Vježba može imati vrlo različite inačice koje se sve mogu smatrati vježbama modeliranja. Ako igrači oblikuju neki prikaz od tijela drugih suigrača, možemo ih nazvati kipovima, igrače od kojih se stvara prikaz možemo nazvati glinom, a konačni uradak kipom. Igrači se dijele u parove. Jedan je igrač kipar, a drugi glina. Kipar ima zadatak od gline (tijela suigrača) oblikovati kip. Voditelj zadaje temu (putovanje), lik (istraživač), osjećaj (uzbuđenje) i tome slično. Nakon oblikovanja kipova, ostvarenja se razgledavaju. Nakon toga, igrači koji su preuzeli ulogu kipara postaju glina, a oni koji su bili glina, postaju kipari. (HCDO, 2017, 43)

Igranje uloga pripada skupini osnovnih dramsko - pedagoških metoda za podučavanje i nastavu. „Ona predstavlja dramsku tehniku koja se primjenjuje u svrhu edukacije ili terapije, a podrazumijeva upoznavanje i preuzimanje načina ponašanja i razmišljanja nekoga lika u zadanoj imaginarnoj (npr. problemskoj, konfliktnoj, traumatskoj) situaciji.“ (HCDO, 2017, 19)

Nastavnik hrvatskog jezika obradio je temu ravnopravnost spolova i koristio je metodu improvizacija koja se nalazi u skupini improvizacijskih i scenskih tehnika i postupaka. Improvizirani prizor jedna je od metoda improvizacije. „U improviziranom prizoru voditelj u pravilu iz gledališta nadzire i po potrebi usmjerava tijekom improvizacije. Okolnosti su zadane prije početka prizora. Mogu se dogovoriti sljedeći elementi: događaj i povod, mjesto i vrijeme događaja, likovi, motivacija likova, međusobni odnosi i status likova, uzroci ponašanja i postupaka i posljedice događaja. Najtipičniji i najefektniji oblik improviziranog pristupa jest onaj u kojemu je zadan nekakav sukob među likovima, npr. svađa među braćom ili s vršnjacima, sukob s roditeljima, itd. Za početak takvog prizora dovoljna su dva lika i povod za sukob.“ (HCDO, 2017, 52)

3.4. Odgovori na 6., 7. i 8. pitanje prema završnim evaluacijama nastavnika

Šesto pitanje je „Ako smatrate da predložena metodika pozitivno pridonosi učinkovitijem podučavanju i učenju GOO, iznesite svoje prijedloge o tome što je potrebno učiniti za njeno kvalitetnije uvođenje u nastavu i obradu tema GOO.“

Neki od odgovora su: Trebalo bi podučiti i ohrabriti nastavnike da koriste te metode; redovite edukacije nastavnika, uključiti dramske igre u dodiplomsko obrazovanje, širenje edukacije na što veći broj učitelja, održati češće edukacije za učitelje, potreban je priručnik za pomoć pri kreiranju novih sadržaja, opremljenost učionica, dramski odgoj mora zaživjeti na satovima razrednika, bolja suradnja pedagoga i razrednika koji provode radionicu dramskog odgoja; uvesti edukaciju učitelja na učiteljskim smjerovima; uvesti GOO kao redoviti nastavni predmet.

Sedmo pitanje je „Smatrate li da je ponuđena metodika korisna i u drugim nastavnim predmetima, odgojno obrazovnim područjima i ciklusima? U kojim naročito?“ Odgovori su „Metodika dramskog odgoja primjenjiva je u svim predmetima, a naročito u društvenoj grupi predmeta.“ „Djeluje motivirajuće te je korisna u svim ciklusima i odgojno obrazovnim područjima jer „učenje kroz igru“ ima za cilj kvalitetnije učenje i formiranje ličnosti.“; „Smatram da je korisna te da bi se mogla koristiti i u vrtiću i na

fakultetima.“ „Apsolutno – Sociologija, Filozofija, Etika, Politika i Gospodarstvo.“ „Strani jezik.“, „Vjeronauk“; „Koristim je u matematici ali se može koristiti u bilo kojim prirodoslovnim i jezičnim predmetima“ „Na satovima razredne zajednice kod obrade teme zdravstvenog odgoja“.

Osmo pitanje je „Bi li po vašem mišljenju bilo korisno da učitelji i odgajatelji tijekom svog stručnog obrazovanja obvezno nauče i ovladaju participativnom i dramskom metodikom? Molimo, označite jedan od odgovora (Da/Ne) i obrazložite ukratko. Neki odgovori su: „Da, time bi se postigla kvalitetnija i zanimljivija nastava usmjerena na učenika i njegovo iskustveno i praktično učenje, razvijanje mašte, kreativnosti, kroz vedro ozračje, ugodu i zabavu, doživjeti pozitivne emocije, tj. uspješniji odgojno obrazovni proces.“; „Da, sudjeluje svaki učenik i učenici lakše pamte gradivo.“; Da, izuzetno korisne aktivnosti za razbijanje predavačke monotonije i za komunikacijske, socijalne vještine učenika.“; „Ovakva metodika traži od učenika angažman i aktivno sudjelovanje što doprinosi uspješnijem usvajanju nastavnih sadržaja.“; „Djeca postaju aktivni sudionici obrazovnog procesa“. „ Na takav način djeca bi možda zavoljela školu.“

4. Suradničko učenje i metode za aktivno građanstvo

Aktivne metode zahtijevaju suradnju učenika. Brüning i Saum kažu „Ako se u grupnom radu uvijek vodi računa o sljedećih pet preduvjeta, učenici i učenice bit će u stanju svladati izazove koje pred njih stavlja suradnja. Socijalne vještine su istovremeno preduvjet i cilj suradničkog učenja. One su preduvjet uspješne komunikacije, uzajamnog povjerenja, individualne odgovornosti svakog pojedinca, odlučivanja u koje su svi uključeni i samostalnog rješavanja sukoba. Rad u malim grupama. U grupama ne smije biti više od četiri osobe. Jedino tako učenici i učenice mogu raditi blizu jedni drugima, pri čemu mogu tiho razgovarati ne ometajući susjedne grupe. Osim toga intenzivira se i individualno uključivanje u grupni proces. Pozitivna uzajamna ovisnost. Javlja se kada su svi članovi grupe istovremeno odgovorni za zajednički uspjeh. Grupa će biti uspješna tek onda kada su i svi članovi grupe uspješni. Individualna odgovornost. Ona je prisutna kada svaki član grupe obavi svoj dio grupnog rada i kada svaki član grupe može demonstrirati grupne rezultate, vlastiti napredak u učenju i primijeniti stečena znanja ili vještine. Promišljanje grupnog radnog procesa. Ako članovi grupe budu razmišljali o zajedničkom procesu učenja i rada, grupni rad će se stalno poboljšavati, a vi ćete postupno razvijati svoje stručne, metodičke, socijalne i osobne vještine.“ (Brüning, Saum, 2007, 131)

Dramske metode u građanskom odgoju i obrazovanju također su aktivne metode i pripremaju građanine za demokratski sustav, zahtijevaju da neki preduvjeti suradničkog učenja budu prisutni, a jedna od najpoznatijih metoda je Forum kazalište. Gledatelji su učenici koji sudjeluju u predstavi uz pomoć džokera. „Forum kazalište je oblik interaktivnoga improvizacijskog kazališta u kojem gledatelji, uz posredničku ulogu džokera, aktivno, pitanjima, savjetima glumcima te igranjem uloga sudjeluju u raščlambi i rješavanju nekog društvenog, njima bliskog problema što im ga nudi izvorna, unaprijed pripremljena i odigrana, scenska priča.“(HCDO, 2017, 53).

Forum kazalište dolazi iz Brazila i proširilo se cijelim svijetom „Od 1973., kad ga je osmislio Augusto Boal, brazilski kazališni umjetnik, pedagog i politički aktivist, forum kazalište proširilo se svijetom ne samo kao zanimljiv oblik participacijskoga i socijalno angažiranoga kazališta, nego i ako dramska tehnika uporabljiva u radu s pedagoškim, socijalizacijskim i terapijskim skupinama.“ (HCDO, 2017, 53) Forum kazalište ima svoja pravila. Neka od njih su „Priča se mora baviti nekim oblikom tlačenja. Najmanje je dvoje

likova potrebno u priči: žrtva tlačenja (protagonist), tlačitelj (antagonist). Moguće je, a praksa pokazuje da je i korisno, govoriti i o trećemu, skupnome liku, a to su: svjedoci/promatrači (tritagonisti) koji svojom šutnjom, pasivnošću, ravnodušnošću ili strahom omogućuju tlačitelju da nesmetano tlači žrtvu.“ (HCDO, 2017, 54) Dramske metode improvizacije i forum kazalište kao i naprednije metode poput debate i medijacije zahtijevaju suradnju među učenicima.

5. Suvremeni oblici razvijanja građanske kompetencije koji su bliski dramskim metodama

Projekti u školama koji se bave simulacijom suđenja i medijacijom prikladni su za razvoj građanske kompetencije. Naglasak je na pravnoj državi.

5.1. Metoda za učenje o demokraciji u GOO – simulacija suđenja

Kada se govori o obrazovanju za demokraciju, osnova za učenje o demokratskom sustavu u RH je učenje o procesu suđenja u RH. Učenici na nastavi građanskog odgoja i obrazovanja mogu naučiti o tome. „Sudjelovanjem u simulacijama suđenja i analizom te aktivnosti, učenici imaju priliku neposredno doživjeti proceduru u sudnici. (Vinter, 2001, 8)

Cover, Marcus, Sessa i Mrčela također govore o simuliranom suđenju. Važni ciljevi su „pružiti potporu razvijanju samopouzdanja, sigurnog nastupa, vještine govorenja, kritičkog razmišljanja i timskog rada te poboljšanju osnovnih vještina čitanja, pisanja, govorenja, raščlanjivanja i zaključivanja te komunikacijskih vještina slušanja i suradnje. Učenicima omogućiti bolje razumijevanje pravosudnog sustava – od pravila za izvođenje dokaza do ponašanja u sudnici. To pridonosi povećanju njihove svijesti o važnosti prava u demokratskom društvu i povećava razumijevanje temeljnih prava kojima raspolažu hrvatski učenici na osnovi hrvatskog Ustava.“ (Cover, Marcus, Sessa, Mrčela, 2012., 10)

Vinter također kaže „Učeći detalje sudske procedure, učenici razvijaju i određeni broj vještina koje su im općenito potrebne: kritičku analizu problema, strategijsko razmišljanje, vještinu ispitivanja, vještinu slušanja, vještine usmenog izlaganja i snalaženja pri nepripremljenom (ad hoc) argumentiranju, vještine pripremanja i organiziranja materijala.“ (Vinter, 2001, 8) Autori koji se bave simuliranim suđenjem govore koje su najvažnije vještine za razvoj građanske kompetencije u simuliranom suđenju.

Jedan od primjera lekcije iz simulacije suđenja je lekcija koju opisuje Vinter „Kao rezultat ove aktivnosti učenici će moći: izvršiti simulaciju suđenja točno prateći faze glavne rasprave i primijeniti dobru tehniku za svaku ulogu; iznijeti složena pripremljena izlaganja u svojstvima odvjetnika i svjedoka, pokazati vještinu slušanja, brze kritičke analize i nepripremljenog (ad hoc) argumentiranja, pokazati znanje o sudskom postupku, pokazati poznavanje pravne osnove predmeta spora.“ (Vinter, 2001, 17) Za simulaciju

suđenja potrebno je da učenici razumiju i ustavna načela na koja ukazuje simulirano suđenje. „Načela koja su bit demokratskoga građanstva i koja omogućuju razmatranja i izvođenja postupaka koji će osigurati pravičnost pravosudnog sustava jesu: pravna država, pretpostavka nevinosti, teret dokaza, zakonito postupanje, prava optuženika.“ (Cover, Marcus, Sessa, Mrčela, 2012, 10)

5.2. Medijacija

Za definiciju medijacije važno je definirati pojmove solidarnost, tolerancija, empatija, asertivnost. „Solidarnost je spremnost da se pomogne i dodijeli međusobna podrška unutar grupe. Solidarnost je stanje u kojem članovi društva imaju obveze jedni prema drugima. Emile Durkheim je prvi upotrijebio pojam solidarnosti. On razlikuje dvije vrste solidarnosti: mehaničku solidarnost i organsku solidarnost. Mehanička solidarnost svojstvena je društvima s nižim stupnjevima razvijenosti podjele rada, tzv. solidarnost po sličnosti, dok se u društvima s razvijenijom podjelom rada u kojima dolazi do diferencijacije društvenih aktivnosti i ublažavanja kolektivnih osjećaja članova društva pronalazi organska solidarnost. (Šeničnjak, Štahan, Meštrović, 2018: 16) Podjela rada je utjecala na stvaranje organske solidarnosti. Stavljanje solidarnosti u glavnu ulogu nužno je za razumijevanje pojma medijacije i građanske kompetencije. Solidarnost je važna za razumijevanje obrazovnog sustava i građanskog odgoja i obrazovanja koji čini dio tog obrazovnog sustava u RH. Za medijaciju je važno definirati i pojam tolerancija. „Tolerancija je poštivanje različitosti, a to znači uvažavanje svih osoba, bez obzira na međusobne različitosti. Tolerancija je poštovanje, prihvaćanje i uvažavanje bogatstva različitosti. Ljudi se ne rađaju tolerantnima. Tolerancija se stječe učenjem. Ona je zasnovana na znanju, otvorenosti, komunikaciji i slobodi mišljenja, savjesti i uvjerenju. (Šeničnjak, Štahan, Meštrović, 2018: 16) Medijacija je prisutna u obrazovnom sustavu RH, no učenje o toleranciji je sve važnije u doba polarizacije.

Kada se govori o medijaciji, asertivnost je također važan element „Asertivnost je zauzimanje za vlastita prava bez povređivanja prava drugoga. Biti asertivan znači jasno reći što mislimo, osjećamo i želimo na konstruktivan i odlučan način, bez očekivanja da će uvijek biti po našem. Kod asertivnosti, izražavamo se tzv. ja – govorom“. Za „ja – govor“ ključna je sljedeća formula: objektivni opis ponašanja, izražavanje vlastitih potreba i/ili posljedica ponašanja, molba (bez ucjene, naredbi)“ (Šeničnjak, Štahan,

Meštrović, 2018: 21) Asertivnost je pojam koji se također mora naučiti za potrebe medijacije kao načina stjecanja građanske kompetencije, kao i tolerancija i solidarnost.

Također, važno se spomenuti i empatiju uz čiju pomoć nenasilna komunikacija u medijaciji postaje više od izgovorene riječi. „Empatija je sposobnost razumijevanja emocija drugih ljudi i načina kako reagirati na opažene emocije. Za empatiju je ključno opažanje riječi, osjećaja i ponašanja druge osobe.“ (Ščeničnjak, Štahan, Meštrović, 2018: 22)

Ibišević Muminović i Pijaca definiraju medijaciju „Medijacija je intervencija u pregovaranju ili razrješavanju sukoba od strane treće, neutralne osobe, koja pomaže stranama u sukobu u postizanju obostrano zadovoljavajućeg rješenja i nema nadležnost odlučivanja i donošenja ili predlaganja rješenja.“ (Ibišević Muminović, Pijaca, 2009, 50) Medijacija se može naučiti, a školska medijacija je metoda koja se može koristiti u građanskom odgoju i obrazovanju za razvoj građanske kompetencije. Nastavnik koji podučava medijaciju može koristiti različite priručnike i pohađati dodatne edukacije za nastavnike, koji su prisutni i u RH. Hrvatska udruga za mirenje i Forum za slobodu odgoja su najbolji izvor edukacija za nastavnike.

Zimmer kaže „Osnovni cilj procesa medijacije je osposobiti učenike kako bi samostalno mogli pronaći način rješavanja određenog problema, odrediti i objasniti korake u procesu medijacije, analizirati probleme i promijeniti modele njihova rješenja, sudjelovati u procesu donošenja odluka“ (Zimmer, 2001, 8) Učenici će razvijati vještine koje su potrebne za razvoj građanske kompetencije. „Medijacija pruža, u rješavanju problema i sukoba, izrazite mogućnosti razvoja misaonih vještina. U potrazi za izglednim rješenjima, sudionici prolaze stupnjeve prepoznavanja i definiranja problema, zauzimanja određene pozicije i traženja zajedničkih obilježja s ostalim pozicijama, pronalaženja mogućih rješenja i postizanje dogovora odnosno sporazuma. (Zimmer, 2001, 8) Za medijaciju je važno aktivno sudjelovanje i suradnja. „Metodom suradnje sudionici će steći vještine kako prepoznavanja i rješavanja svakodnevnih društvenih problema i sukoba, tako i grupne suradnje.“ (Zimmer, 2001, 8) Zimmer kaže da razvijaju vještine kritičkog mišljenja, misaone vještine metodom suradnje. Također, važno je naglasiti aktivno slušanje.

6. Zaključak

Građanska kompetencija učenika se razvija kroz suradnju, komunikaciju i interakciju u nastavi građanskog odgoja i obrazovanja. Razvija se aktivnim, iskustvenim učenjem, radom u grupama i suradničkim učenjem.

Korištenjem dramskih metoda, učenici usvajaju znanje, vještine, stavove i ponašanje koji su propisani kurikulumom međupredmetne teme građanskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj. Analizirali smo iskustva nastavnika koji su sudjelovali u projektu „Aktivne metode za građanski odgoj i obrazovanje“ Hrvatskog centra za dramski odgoj. Opisali smo aktivnosti i preporuke nastavnika povezane s njihovom evaluacijom projekta. Tablično smo prikazali teme, metode i uočena postignuća učenika.

Analizom postignuća učenika navedenih u tablicama zaključujemo da su učenici naučili argumentirano raspravljati, iskazivati vlastiti vrijednosni sud, razvili su verbalnu i neverbalnu komunikaciju, vježbali pravni pristup, naučili su predlagati rješenja problema, uvažavati tuđe mišljenje i time im je omogućeno da vježbaju aktivno sudjelovanje u demokratskom društvu.

Edukacija nastavnika se provodi uz pomoć organizacija civilnog društva u RH prema odobrenju Ministarstva znanosti i obrazovanja i Agencije za odgoj i obrazovanje. Projekt „Aktivne metode za građanski odgoj i obrazovanje“ pokazao je da postoji potreba za redovnim edukacijama nastavnika koji podučavaju građanski odgoj i obrazovanje kao međupredmetnu temu.

Projekt Građanin, debata i medijacija proizlaze iz dramskih metoda za građanski odgoj i obrazovanje i postoji potreba da se uvedu kao dio obaveznog obrazovnog programa. Mnogi nastavnici zastupaju mišljenje da građanski odgoj i obrazovanje treba postati zaseban predmet, a ne samo izborni kao što je slučaj u nekim gradovima u RH. Građanska kompetencija se razvija kod učenika kao rezultat obrazovanja za život u demokratskom društvu.

U Republici Hrvatskoj, u Gradu Zagrebu, se provodi građanski odgoj i obrazovanje u 26 osnovnih škola i 4 srednje škole kao pilot projekt 2022./2023. godine. Također, u Krapinsko – zagorskoj županiji i Rijeci se provodi Građanski odgoj i obrazovanje u svim osnovnim školama, prema podacima Foruma za slobodu odgoja.

U suvremenoj nastavi zahtjevi su sve veći za građanskom kompetencijom, a mladi na taj način sudjeluju u svim oblicima građanskog života u RH. Građanski odgoj i obrazovanje osposobljava mlade da volontiraju, sudjeluju u međunarodnim projektima i postanu aktivni građani.

Popis literature

1. Kerr, D. (2005) „England’s Teenagers Fail the Patriotic Test“: the lessons from England's participation in the IEA Civic Education Study. *Political and Citizenship Education: international perspectives*, Oxford Studies in Comparative Education, Symposium Books, 29-47
2. Spajić-Vrkaš, V.; Horvat, M. (2016) „Participativna demokracija, učenje za aktivno građanstvo i školska kultura“. *Od podanika do građana*. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i GONG, Zagreb: 111-153
3. Schulz W., Ainley J., Fraillon J., Losito B. i Agrusti G. (2017) *IEA Međunarodno istraživanje građanskog odgoja i obrazovanja ICCS 2016. – Okvir provedbe istraživanja*. Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja
4. Sever M. Horvat M., (2019) *Građanski odgoj i obrazovanje kroz obrazovnu politiku Europske unije: slučaj Hrvatske*. Diskrepancija : studentski časopis za društveno-humanističke teme, Vol. 15 No. 22/23, 18-29
5. Terhart E. (2001) *Metode poučavanja i učenja : uvod u probleme metodičke organizacije poučavanja i učenja*, Zagreb, Educa
6. Ministarstvo znanosti i obrazovanja, *Odluka o donošenju kurikuluma za međupredmetnu temu Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj*, NN 10/2019 (29.1.2019.)
7. Hrvatski centar za dramski odgoj (2017) *Odgoj za građanstvo, odgoj za život*, Školska knjiga, Uredili Čubrilo, S., Krušić, V., Rimac Jurinović, M.
8. Ščeničnjak, A., Štahan, M., Meštrović M. (2018) *(Ne) budi mi (ne) prijatelj!* Udruga za podršku žrtvama i svjedocima, Vukovar
9. Edwards, R. E., *Competitive debate, the official guide* (2008), Alpha books
10. Ibišević Muminović J. i Pijaca E. (2009) *Možemo to riješiti: Medijacijom prema kulturi demokratske komunikacije i rješavanja sukoba – priručnik za nastavnike*,
11. Brüning, L., Saum T., (2008) *Suradničkim učenjem do uspješne nastave*, Naklada Kosinj, Zagreb
12. McQuaid – Mason, D., Mchunu, M., Govender K., O'Brien E. L., Curd Larkin, M., (2009) *Demokracija za sve, obrazovanje za političku kulturu*, prijevod i adaptacija: Igor Miškulin, Forum za slobodu odgoja, Zagreb

13. Zimmer, Judith A. (2001) *Možemo to riješiti, rješavanje sukoba medijacijom*, priručnik za nastavnike, prijevod i adaptacija: Jasmina Ibišević i Zvonimir Bošnjak, prof., , Forum za slobodu odgoja, Zagreb
14. Vinter E., *Simulacija suđenja, priručnik za nastavnike*, (2002), Forum za slobodu odgoja, Zagreb
15. Cover, M., R., Marcus, S., Sessa, Đ., Mrčela M., (2012) *Građanski odgoj i obrazovanje, Modul: Zakon u razredu – prema kulturi vladavine prava i demokracije*, Priručnik za nastavnike,., Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb
16. Amnesty International Hrvatska, (2000)., *Prvi koraci, Priručnik o odgoju i obrazovanju za ljudska prava*, Uredila: Milena Beader, Zagreb
17. Neuner, G., *The dimensions of intercultural education, u Intercultural competence for all, Preparation for living in a heterogenous world*, (2012) urednik Huber, J., Council of Europe Pestalozzi Series, No.2, Council of Europe Publishing
18. Fischer, M., Quigley, C.N, Stimmann Branson, M., Erickson, R., Smith, D.E., *Projekt Građanin, priručnik za nastavnike, 1.razina*, prevela Ozorlić Dominić, R., 2007, Agencija za odgoj i obrazovanje